

Új politika – új tiltakozás?

Magyarországon a 2010-es választásokat követően nagymértékben megváltoztak a politikai keretfeltételek a mozgalmak és a tiltakozások számára. Jelentős mértékben alakult át a politikai konfliktusok szerkezete. A korábban több osztatú politikai tér a kétharmaddal rendelkező jobbközép kormányzat, illetve a megosztott baloldali ellenzék és a korábbinál egységesebb és erősebb radikális jobboldal közötti viszonyrendszerben szerveződött újjá.

Az új szereposztás azonban a régi konfliktustípusok mentén alakult ki. A Fidesz/KDNP vezető szerepe révén meghatározta a politikai napirendet, elfogadta többek között az új alkotmányt (annak az összes politikai területre gyakorolt hatásával, amelyek között a jogpolitika, a nemzetpolitika és az EU-hoz való viszony került előtérbe, ezek gazdaság- és társadalompolitikai vonzataival együtt). A politikai erőter centralizálásának az államszervezet és az ágazati politikai döntéshozatal centralizációja lett a következménye. Az új kormányzat a sajátos posztkommunista konfliktusokat generált, és mind a trianoni, mind a kommunista múlt feldolgozására, felelősségre vonásra irányuló határozott kezdeményezéseivel tiltakozásokat provokált itthon és külföldön egyaránt.

A tiltakozások egyszerre jelentkeztek a hagyományos politikai mozgalmak (pl. a szocialisták mozgolódása), az új politikai mozgalmak (zöldek-alternatívok), a civil kezdeményezések, a hagyományos (pl. érdekképviseletek) mozgalmak és az új társadalmi-kulturális mozgalmak (nőmozgalom, nemi identitási mozgalmak, ifjúsági és diákmozgalmak) kapcsán. Minden mozgalom és tiltakozó kampány tevékenységében elkülöníthető (a mozgalmon kívüli környezetben lévő csökkenő erőforrások mobilizációjára irányuló) az instrumentális, illetve a mozgalom mondandóját, identitását, szimbolikáját a kultúrában és főként a média közvetítésével megjelenítő expresszív aspektus, profil. A politikai irányultságú mozgalmakat inkább az instrumentális orientáció, a társadalmi-kulturálisakat pedig az expresszivitás magasabb fokával szokták jellemezni. De nem beszélhetünk tisztán instrumentális, avagy tisztán expresszív mozgalmakról, a két aspektus mindig együttesen van jelen, és a politikai mozgalmak épp úgy expresszív jelegűek, mint ahogy a társadalmi-kulturálisakban is jelen van az instrumentális stratégia; és ezek arányai folyton változnak, újra- és újraértelmezik azokat a mozgalmakat alkotó csoportok kommunikatív és más tevékenységei.

Ugyancsak fontos, hogy elkülönítsük azokat a mozgalmakat, amelyek egyrésről a jóléti stabilitás, másrésről a válság bizonytalanságaira reagálnak. Nos, az egész európai térségben jellemző a válságra adott reakciók előtérbe kerülése, és a nyugati jóléti rendszerek is megrendülnek ebben a válságban. A hetvenes-nyolcvanas évekre jellemző progresszivisták szemléletmódja, amely a jólét és stabilitás növekedésével az először konvergáló, majd a rendszerváltások után integrálódó Európában a posztmaterialista jóléti mozgalmak terjedését prognosztizálta, ma már a múlté. Ez a visszaszorulás talán még élesebben jelentkezett a posztkommunista Kelet- és Közép-Európában, mint a nyugati rendszerekben, ahol az EU problémáival, legalábbis elítéltek szintjén jobban tisztában voltak, mint az integrációtól a felzárkózást és azzal a Nyugattal beérését remélő posztkommunista térségben. A jóléti Európához való felzárkózás reménye fontos eleme volt a rendszerváltásoknak, így a csatlakozást követő válságszituációkban egyaránt megjelenik az EU válsága és az adott politikai-gazdasági rendszereknek a változásokra való nem megfelelő felkészülése, valamint az elítéltek kormányzóképeségének megkérdőjeleződése. Nem meglepő, ha ez a szituáció a posztkommunista EU-tagállamok jó részében radikális jobboldal és Európa-kritikus, avagy -ellenes politikai mozgalmak felerősödéséhez vezet.

Összességében tehát a magyar mozgalmi szektor új és hagyományos aktorai egyaránt a válság hatásaira reagálnak, amikor a kétharmados kormányzat kidolgozta és megvalósította válságkezelési programok részeit, avagy egészét kritizálják és utasítják el tiltakozásaikban. Karakterisztikus különbségekre hívta fel a figyelmet a Political Capital egyik újabb kutatása a radikális jobboldali mozgalmak és a baloldali alternatív mozgalmak között: bár követőik egyaránt kritikusak és elutasítóak a Fidesz vezette kormányzat válságkezelésével szemben, a zöld-alternatív oldal a baloldal értékeit és a nemzetközi szervezetekhez, így az EU-hoz való viszonyt képviseli, addig a radikális jobboldal az etnikai kirekesztés és bünbakképzés, illetve a nemzetközi szervezetek és az EU kritikáját. Az ilyen különbségek persze az általános politikai célzattal fellépő mozgalmak szemléletmódjában és tevékenységében a legvilágosabbak. A társadalmi-kulturális, a civil mozgalmak igyeksenek sajátos témájukra, „single issue”-jukra orientálva képviselni az őket támogató csoportokat, azonban ők is belefutnak az általános politikai erőter szerkezetének problémáiba, pl. az LMBTQ-mozgalmak kézzelfoghatóan a Gay Pride-felvonulás és -fesztivál éves megszervezésénél a centralizált erőter és az ellenzéken belüli megosztás, a jobboldali radikalizmus és a baloldali-alternatív kritika és tiltakozási potenciál különbségébe. A kormányzat túri a felvonulást a keményvonalas belügyi lobby ellenében is, a radikális jobboldal veszélyezteteti és provokálja azt, a baloldali-alternatív mozgalmak pedig támogatják és szolidárisak azzal, és igyekeznek kitéríteni a mondánivalóját általános emancipatorikus felfogásuk irányába. Nos, egy expresszív, szubkulturális mozgalom így válik a politikai erőterben a maga „single issue”-ját követve maga is „issue”-vá, amelyben megjelenik a civil társadalom önrendelkezésének, a gyülekezés és véleménynyilvánítás szabadágának sok általános problémája. Felerősödnek ennek kapcsán az instrumentális politikai elemek az eredetileg expresszív s kulturális motívumok mellett, és világosan megjelennek a politikai mozgalmak eltérő orientációi a válság szituációjában; a jogkiterjesztés, avagy a jogok érvényesülésének korlátozása igen világosan felvetődő jogpolitikai és általános politikai alternatívák, amelyek a válságra való karakterisztikusan különböző válaszadás alternatíváit jelentik.

Összeállításunkban a nőmozgalom, az LMBTQ-kezdemenyezések, a hajléktalanok és a velük szolidáris mozgalmak tiltakozásainak elemzése mellett a „white hot” (Fehéren izzó)

gyors kampányban felfutó diákmozgalmak és tiltakozások elemzése szerepelnek. Éppen azért ezek, mert itt jól látszik a fenti problémakör, a válság situációja és a magyar politikai rendszer sajátos szerkezeti sajátosságai, és hogy ezeknek a többnyire most újonnan vagy a korábbtól eltérő módon mobilizált mozgalmaknak a tiltakozásait az instrumentális irányba és a politika irányába sodorják. A képhez persze hozzátartoznak az újonnan, avagy újabban másként mobilizált politikai mozgalmak, a Milla, a Szolidaritás, a Jobbik stb., amelyek azonban eleve a szűkebben vett politikai erőter mozgalmi. Velük kapcsolatosan sok érdekes elemzés és felmérés készült, és a mi PhD-szemináriumunk dolgozatai alig tudnak ezekhez képest újat mondani. Itt inkább az expresszív és társadalmi-kulturális mozgalmak, valamint az erősen centralizált és a megosztott ellenzéki mozgalmakra oszló politikai erőter hatásait kívánjuk szemléltetni a négy kiválasztott esettanulmányban, amely téma úgy vélem, más elemzésekben kevesebb fontosságot kapott. Azért is érdekes ez a problémakör, mert felveti annak a kérdését, hogy a társadalmi-kulturális fejlődés megváltoztatására, korrigálására irányuló alternatív kísérletek mennyiben mehetnek el a politika mellett, avagy szükségképpen hogyan lépjenek a politika területére. Ez a hatvanas évek óta Európában a mozgalmak stratégiai és a mozgalmakutatás elméleti-módszertani problémáinak egyike, amely ma új módon vetődik fel Magyarországon.

Érdemes lenne ezt az önmagában igen összetett kérdéskört összehasonlító perspektívában is vizsgálni, mind a posztkommunista országok között, mind európai vagy szélesebb keretben. Ez azonban nyilvánvalóan messze túlmutat az egy féléves politológus PhD-szeminárium keretein!

Az ELTE Állam és Jogtudományi kar Politikatudományi Doktori Iskolában 2013/2014-ben egy féléves kurzusként dolgoztuk fel a 2010 óta átalakult vagy újonnan szerveződött társadalmi-politikai mozgalmak egy részét. Szerepelt a feldolgozásban a Jobbik, a Milla, a Szolidaritás és az LMP, ezeket az esettanulmányokat azonban itt nem közöljük, részben a helyszűkösege, részben a fenti kérdésfeltevés miatt. Egységes módszertani kiindulópontot igyekeztem adni szemináriumvezetőként a hallgatóknak, amely egyszerre tartalmazott makro- és mikrostrukturális elemzési szempontokat, kérdésfelvetéseket, interjúk és sajtóelemzés készítését.

A hallgatók, nyilván eltérő tematikus érdeklődésük és módszertani kiindulópontjaik következtében, eltérően és különböző intenzitással alkalmazták ezen módszereket. Ennek dacára, avagy mindemellett úgy vélem, hogy az itt közölt írások, a mellettük közölt nyugati elemzésekkel együtt jó betekintést adnak a kortárs magyarországi és európai tiltakozások és mozgalmak világába, amely úgy látom, egyre több hazai és nemzetközi érdeklődést vált ki a társadalomtudományok körében.